
Verslo raida: vingiai ir problemos

Antanas Kličius

*Lietuvos filosofijos ir
sociologijos institutas,
Saltoniškių g. 58,
LT-2600 Vilnius*

Straipsnyje pateikiama verslo raidos tyrimų apžvalga. Pristatomi kai kurie tyrimai, smulkių ir vidutinių verslininkų bei gyventojų nuomonė apie kai kuriuos verslo aspektus, verslo plėtros sunkumus, kliūtis bei problemas. Analizuojami verslo raidos vingiai pastarąjį dešimtmetį. Pateikiamos verslininkų ir kitų gyventojų sluoksnių verslo siūlomos plėtojimo kryptys, aptariamas verslo vaidmuo žmonių gyvenime.

Raktažodžiai: verslininkas, smulkus ir vidutinis verslas, verslo plėtra, bedarbystė, verslumas

Verslas – tai veikla, teikianti naudą sau ir kitiems, vykstant prekiniams mainams, o kartu ir tam tikra žmogaus darbinės veiklos orientacija siekiant pakeisti savo gyvenimo būdą: darbinę ir ūkinę veiklą, ūkinį aktyvumą, atsakomybę už savo šeimos gerovę, buitį, laisvalaikio naudojimą, elgsenos įvairiose gyvenimo srityse pobūdį, požiūrį į ūkinės veiklos organizavimo formas ir kitas žmogaus veiklos apraiškas [1: 185].

Žmogaus apsisprendimas ir pasiryžimas savarankiškai nuspręsti savo darbinės veiklos pobūdį, tolesnę materialinę savo padėtį yra nelengvas uždavinys, nes darbinės veiklos keitimas, privataus verslo plėtojimas – sudėtingas procesas, reikalaujantis iš kiekvieno pretendento daug laiko, energijos, žinių, gilios savianalizės ir didelės atsakomybės: finansinės, moralinės, socialinės [2].

Žmogus apsisprendžia imtis privataus verslo dėl daugelio priežasčių. Dažniausiai tokį žingsnį skatina nepasitenkinimas turimu darbu, jo pobūdžiu ir rezultatais, siekis savarankiškai spręsti šeimos materialines, kultūrinės, laisvalaikio leidimo ir kitas problemas, tolesnį savo likimą, pasirinkti mėgstamą, patrauklią ir net įsivaizduojamą ypač prestižinę darbinę veiklą. Nemažai žmonių imasi verslo tapę bedarbiais arba nusivylę tarnautojo ar kitokia karjera. Į verslo sferą patenka ir atsitiktinių žmonių, kuriems dažnai būna svarbiausia bet kuriomis priemonėmis legalizuoti neteisėtai įsigytas pinigines lėšas ar kitą turtą [3].

Verslininko dėmesys ir jo energija turi būti sutelkta į tai, kad būtų gauti konkretūs apčiuopiami darbo rezultatai, pasiektas užsibrėžtas tikslas – gauti pelno, nes be jo verslas būtų beprasmis. Tačiau verslas gali būti sėkmingas tik kūrybiškai, išradingai versluojant, taikant įvairias veiklos formas, būdus bei metodus. Pirmiausia būtina surasti ir išradingai pa-

naudoti gamybinių išteklių (darbo, kapitalo, žemės) derinį, kuris duotų geriausią rezultatą su mažiausiomis išlaidomis [4].

Verslas – savita kūryba. Todėl kūrybiškai mąstantis verslininkas taiko efektyviausias gamybos technologijas, racionalius įrenginių eksploatavimo būdus, ryžtingai atsisako gaminti moraliai senstančią produkciją, taiko efektyvius žaliavų naudojimo bei taupymo būdus, naujas darbo organizavimo formas, tobulina įmonės struktūrą bei valdymą, vengia biurokratinių valdymo metodų, kaustančių darbuotojų savarankiškumą bei iniciatyvą, taiko pažangius darbo drausmės metodus, atsisako nuolankaus, aklo samdomų darbuotojų paklusnumo, neberekalingos jų kontrolės, ribojančios darbuotojų mąstymą, rūpinasi darbuotojų iniciatyvos skatinimu, jų kvalifikacijos kėlimu [1: 59]. Darbuotojų kūrybinei iniciatyvai skatinti ir plėtoti pasitelkia būtinus ekonominius, psichologinius ir kitus stimulus. Tačiau to siekiant, verslininkui, verslo vadovui reikalingas ne tik talentas, bet ir specialios žinios, kurios įgyjamos tik nuosekliai mokantis, tobulinantis.

Aptariant verslo raidą, reikia turėti galvoje ir tai, kad verslas didina šalies nacionalines pajamas, kuria naujas darbo vietas, padeda spręsti nedarbo problemas. Čia nepaprastai svarbų vaidmenį vaidina smulkus ir vidutinis verslas. Smulkaus verslo plėtojimas yra viena iš gana efektyvių gyventojų užimtumo didinimo, nedarbo mažinimo priemonių. Smulkiose įmonėse, ypač aptarnavimo sferoje, lengviausia panaudoti nestandartines, lanksčias žmonių užimtumo formas (darbas ne visą darbo dieną, savaitę, darbas namuose ir kt.), kurios labai patogios moterims, auginančioms vaikus, neįgaliems žmonėms ir kitiems.

Be to, smulkios verslo įmonės lengviau steigiamos. Jų veiklos nevaržo griežtas teisinis reguliavi-

mas. Joms sukurti nereikia didelio kapitalo, o esant reikalui, paprasta jas likviduoti. Savininkas yra ir verslo šeimininkas, turi didelę veiksmų laisvę.

Suprantama, kad smulkaus verslo įmonėms būdingi kai kurie trūkumai. Ribotos smulkių verslininkų galimybės didinti kapitalą, plėsti veiklą, negalima specializuoti gamybos valdymo. Smulkus verslininkas rizikuoja ne tik įmonės, bet ir asmeniniu turtu [4].

Atkūrus nepriklausomybę Lietuvoje, sparčiai ėmė kurtis įvairios verslo įmonės. Šis procesas buvo sudėtingas. Verslo raida šalyje turi specifinių bruožų. Jo kūrimąsi lydėjo gamybos šakų nuosmukis, infliacija, privatizacijos nesklaidumai, nusikalstamumo augimas, kerojosi korupcija, reketas, turto grobstymas. Tokie neigiami reiškiniai dažniausiai buvo dėl įstatymų bazės spragų, valdininkų nekompetencijos ir kitų aplinkybių. Dėl to verslo raida, verslininkų sluoksnio formavimasis vyko gana sudėtingomis sąlygomis, netolygiai, o neretai ir skausmingai.

Nors jau praėjo dešimtmetis nuo privataus verslo pirmųjų sudėtingų žingsnių, bet vis dar išlieka būtinybė tobulinti ir skatinti verslo plėtotę, šalinti įvairias šios sferos plėtos kliūtis. Laisvos privačios verslininkystės plėtojimas vis dar kelia nemažai spėstinių problemų [5].

Pastaraisiais metais ir išsivysčiusiose rinkos ekonomikos šalyse matomas verslo aktyvėjimas. Vis daugiau žmonių imasi jo dažniausiai pradėdami nuo individualaus, smulkaus verslo. Šį procesą veikia daugelis veiksnių. Manoma, kad čia didelę reikšmę turi mokslo ir technikos pažanga. Sukuriama vis daugiau labai našių mašinų ir mechanizmų, pritaikytų individualiai naudotis. Kitas veiksnys – sudėtingesni tapo žmonių asmeniniai bei visuomeniniai poreikiai. Dabar daug pažangių idėjų kyla ir virsta naujovėmis (novacijomis) dažnai mažose firmose, kur verslininkystės dvasia reiškiasi ypač stipriai. Čia svarbus ir politinis veiksnys. Korporatyvinis kapitalizmas dažnai perauga į pokapitalistinę demokratinę visuomenę su mišria ekonomika, kuriai būdinga nuosavybės formų įvairovė, kitaip tariant, į lygių galimybių visuomenę.

Šalia ekonominių vyksta socialiniai pokyčiai, formuojasi nauji visuomenės sluoksniai, ryškėja turtiniai skirtumai tarp socialinių grupių, kinta požiūris į praeitį, ateitį, vertybes, keičiasi vertybių prioritetai. Visa tai atspindi žmonių gyvenimo būdą, materialinę žmonių padėtį, sugebėjimą prisitaikyti prie naujų gyvenimo sąlygų, galimybes patenkinti savo šeimos poreikius [6]. Tyrimų duomenimis, verslas čia vaidina gana ryškų ir svarbų vaidmenį. Rinkos ekonomikos sąlygomis atsirado ne tik prielaidos, bet ir galimybė žmonėms patiems laisvai keisti savo darbinę veiklą – imtis privataus verslo [7].

Sudėtingomis pereinamojo į rinkos ekonomiką sąlygomis svarbu ne tik atskleisti verslo plėtojimo sun-

kumus, kliūtis bei problemas, bet ir išryškinti žmonių požiūrį į gyvenimo tikslą ir prasmę, atskleisti tuos skirtumus, kurie egzistuoja dėl vienokių ar kitokių priežasčių [8]. Juo labiau kad restruktūrizacija privatizacija ir kiti tai lydintys procesai sukelia nedarbą, žmonių diferenciaciją, atsiranda vargstančių ir skurstančių šeimų. Todėl čia svarbi altruizmo nuostata.

Verslo raidos analizė grindžiama empiriniais duomenimis, gautais atlikus tyrimus Lietuvos filosofijos ir sociologijos institute per pastaruosius kelerius metus. Nepretenduodami į visapusišką verslo raidos analizę, bandysime aptarti kai kuriuos šios sferos raidos bruožus, vingius, problemas, jų įtaką žmonių gyvenimui.

VERSLO SITUACIJA

Lietuvoje nėra daug stambaus verslo atstovų. Pagal europinius standartus Lietuvos verslas daugiausia yra smulkus ir vidutinis, kuris kūrėsi sparčiai ir prieštaringai.

Gausėjant verslo įmonių, gausėja verslo vadovų – verslininkų ir apskritai su verslu susijusių žmonių, kurių sudėtis buvo ir yra gana įvairi. Vieni į verslą atėjo daugiau, kiti mažiau pasiruošę. Taip pat į verslą atėjo žmonės su savitomis pažiūromis, siekiais, tikslais, vertybinėmis orientacijomis, doroviniais įsitikinimais. Kaip rodo verslininkų personalinė analizė, dalis būsimųjų verslininkų anksčiau dirbo mokslo ir mokymo įstaigose, valstybės valdymo aparate, nemažai jų buvo valstybinių įmonių specialistų. Šie verslo pradininkai nebuvo sukaupe pradinių lėšų, sukūrę savo būsimajam verslui materialinės bazės, neįgiję verslo patirties, bet dauguma jų norėjo užsiimti dora verslininkyste. Tai dažniausiai aktyvūs, racionaliai mąstantys, perspektyvūs, protingai rizikuojantys žmonės.

Ne paslaptis, kad į verslą atėjo ir tokių žmonių, kurie, pasinaudoję netobulais privatizacijos įstatymais ar kitais ne visuomet teisėtais būdais, spėjo įsigyti nemažai turto, tapo pasiturinčiais ir net turtingais žmonėmis, bet menkai išmanančiais verslininkyste. Į šią sferą pateko ir ne visai dorų, siekiančių bet kuria kaina greičiau pralobti, o gal ir legalizuoti nedorai sukauptas pinigines lėšas bei kitą turtą.

Į verslą atėjo ir dabar ateina nemažai nedarbo genamų žmonių, kurie labai stokoja verslui pradėti lėšų, nemaža jų nėra tam pasirengę, neturi patirties, rimtų, geranoriškai nusiteikusių rėmėjų. Pastarajai verslininkų kategorijai yra sunkiausia.

Per dešimtmetį verslininkų sudėtis gerokai pasikeitė. Ji ir toliau lieka labai įvairi pagal amžių, išsilavinimą, profesiją, patirtį ir t. t. Dabar į verslą dažnai ateina aktyviausia visuomenės dalis, kuriai būdingos naujos idėjos, kūrybiškumas, smalsumas, su-

manumas, mąstymo racionalumas, daugelis kitų savybių.

Verslo plėtojimas šalyje įgyja vis didesnę reikšmę, nes padeda didinti užimtumą, mažinti bedarbybę, sudaro palankesnes prielaidas šeimoms rūpintis savo šeimos materialinės padėties dabartimi ir ateitimi. Juo labiau kad darbas yra pagrindinis šeimos pajamų šaltinis, formuojantis jos materialinį pagrindą.

XX a. dešimtojo dešimtmečio viduryje vyko didelių įmonių skaidymasis į mažesnes. Ši tendencija dar labiau išryškėjo intensyvėjant privatizacijai. Palaipsniui prasidėjo ekonomikos augimo procesas nauju pagrindu, išteklių persikėlimas iš nenašios pramonės ir žemės ūkio į našesnę paslaugų sferą. Tačiau kartu vienoms verslo įmonėms naujomis sąlygomis sekėsi geriau plėtoti verslą, kitos, susidūrusios su rinkos ekonomikos sunkumais, nematė aiškios savo veiklos perspektyvos.

Intensyvi verslo plėtra, problemų gausa vertė visus su tuo susijusius ieškoti išeities. Dėl to verslo raida, jos problemomis imtasi vis labiau domėtis. Tam tikslui buvo atliekama nemažai verslo plėtros tyrimų, spausdinama daugiau straipsnių, išleidžiama nemažai leidinių, kuriuose gvildinami verslo plėtros klausimai.

Siekiant gauti informacijos apie smulkaus ir vidutinio verslo padėtį Lietuvoje bei svarbiausias šios sferos problemas, buvo atliktas tyrimas. 1994 m. buvo apklausti 373 smulkių ir vidutinių įmonių verslo vadovai, 1995 m. – 584.

Šiuos abu tyrimus organizavo konsultacinės kompanijos ECOFIN filialas Vilniuje. Tyrimus finansavo PHARE smulkaus ir vidutinio verslo projektas Lietuvoje. Miestuose verslininkus apklausė šešių verslo konsultacinių centrų, rajonuose – Lietuvos filosofijos ir sociologijos instituto darbuotojai. Tyrimų rezultatus apibendrino ir leidinių „Smulkus ir vidutinis verslas Lietuvoje. Įmonių apklausos rezultatai“ išleido firmos ECOFIN konsultantai kartu su specialistais iš Kembridžo firmos Segal Quince Wicksteed Limited (SQW) – PHARE smulkaus ir vidutinio verslo paramos projekto vadovais Lietuvoje bei Lietuvos filosofijos ir sociologijos instituto specialistais. Tyrimais buvo siekiama išsiaiškinti, kaip verslo situaciją šalyje mato patys verslininkai; atskleisti kliūtis, trukdančias verslo plėtrą; ištirti, kaip nedidelės įmonės plėtoja savo veiklą, bando įveikti esamas kliūtis ir kokia pagalba joms reikalinga sprendžiant verslo problemas; išryškinti verslininkų požiūrį į centrinės ir vietinės valdžios politiką bei naujas iniciatyvas, galinčias padėti verslo plėtrai.

1994 m. pradžioje beveik du trečdalius Lietuvoje veikiančių įmonių sudarė uždarnosios akcinės bendrovės. Kitos buvo akcinės bendrovės, ūkinės bendrijos ir kitų rūšių įmonės.

Iš 1995 m. apklaustų 584 verslininkų 44,2% dirbo individualiose įmonėse, 1,9% tikrosiose ūkinėse bendrijose, 0,3% komandinėse ūkinėse bendrijose, 10,4% akcinėse bendrovėse ir 43,2% uždarnosios akcinės bendrovėse.

Respondentai (verslo vadovai) pagal amžių pasiskirstė: iki 29 metų – 19%, 30–39 metų – 41%, 40–49 metų – 27%, daugiau kaip 50 metų – 10%, nenurodė savo amžiaus 3%.

Respondentai pagal išsilavinimą pasiskirstė taip: aukštasis – 58,6%, nebaigtas aukštasis – 7%, specialusis vidurinis – 26,3%, vidurinis 7%, ne visas vidurinis – 1,2%, nenurodė savo išsilavinimo – 0,2%.

Be to, tarp respondentų 1995 m. buvo 6,7% firmų prezidentai ir generaliniai direktoriai, 24,3% įmonių savininkai, 41,4% įmonių direktoriai, 27,6% specializuotų padalinių vadovai ir vyriausieji specialistai.

Tarp respondentų 1994 m. buvo 79% vyrų ir 21% moterų, o 1995 m. – 71,4% vyrų ir 28,6% moterų.

1994–1995 m. smulkaus ir vidutinio verslo tyrimai išryškino kai kurias kliūtis bei problemas plėtojant šį sektorių. Tuo metu dauguma žmonių ėmėsi verslo neturėdami teorinių šios srities žinių, patyrimo, sąlygų, pakankamai lėšų, patikimos, nesunkiai prieinamos informacijos apie rinkas, galimus partnerius, investicijas (ypač iš užsienio). Ekonominės reformos pradžioje smulkiąjam verslui skyrė per mažą dėmesio ir atitinkamos valdžios instancijos. Daugeliui valdininkų, kurie rūpinosi šio ekonomikos sektoriaus problemomis, dažnai nepakako kompetencijos, geranoriškumo remti smulkiuosius verslininkus. Dėl to, sprendžiant įvairias verslo plėtojimo problemas, valdžios institucijose daugeliui verslininkų teko įveikti gausybę įvairių biurokratinių barjerų. Neigiamą įtaką verslo plėtotei taip pat darė ne tik dideli mokesčiai, jų sistemos netobulumas, vertės daugelį verslininkų nemokėti mokesčių, bet ir kitos finansinės problemos: finansinių išteklių trūkumas, aukšta palūkanų norma, bankų nesuinteresuotumas bendrauti su smulkiais klientais, bankų griūtis ir pan. Visa tai kėlė daug rūpesčių verslininkams, lėtino verslo plėtotę, verslininkų sluoksniu stiprėjimą.

Nepakankama, netobula įstatymų bazė, privatizacijos nesklandumai, valdininkų nerangumas ir aplaidumas daug kam sudarė palankias sąlygas įsigyti nemažai nekilnojamojo turto ir kitaip praturtėti, tačiau to turto valdymas ir panaudojimas verslo plėtotei dažnai daugeliui pasirodė per sudėtingas dalykas. Dalis to laikotarpio tik ką pradėjusių savo veiklą verslininkų gyveno ta diena, jų pagrindinis tikslas buvo greičiau praturtėti. Natūralu, kad lengviausias būdas pasiekti šį tikslą buvo prekyba, perpardavinėjimas. Dėl to dalis verslininkų neturėjo aiškios savo veiklos vizijos, ne visuomet suprato, kad „verslas turi būti grindžiamas ne atsitiktinėmis priemonėmis, o

principais, kurie ir yra fundamentalios jo funkcionavimo taisyklės. Verslui kaip ūkinei veiklai, apimančiai kartu prekių gamybą bei komerciją, būdingi tam tikri principai“ [4: 6], kurių privalo laikytis kiekvienas norintis išsitvirtinti šiame ekonomikos sektoriuje. Taigi verslas reikalauja kūrybiškų asmenybių su tvirtomis ekonominėmis žiniomis, nes tik žinios, tinkamas jų panaudojimas padeda apsaugoti verslą nuo nereikalingų nuostolių, sudaro prielaidas efektyviai veikti, suteikia verslininkui didesnę pasitikėjimą bei drąsą rizikingoje ūkinėje veikloje. Tačiau kaip parodė tyrimas, kaip tik daugeliui pradedančių verslauti labia trūksta žinių ir patirties. Verslininkų nuomone, tuo metu dar buvo gan sudėtinga kelti kvalifikaciją įmonių vadovams ir personalui, nes verslo konsultacinių paslaugų centrai tik kūrėsi, juose trūko kvalifikuotų specialistų, gerai suprantančių smulkiojo ir vidutinio verslo plėtojimo teoriją ir praktiką. Dėl to ne visada verslininkus tenkino šių centrų paslaugų kokybė ir kainos.

Verslo vadovų, dalyvavusių apklausoje, taip pat netenkino informacija apie rinkas, galimus partnerius, investicijas, ypač iš užsienio, nes tai sudaro daug sunkumų perkant naujas technologijas, diegiant naujus išradimus, planuojant verslą ir pan. Tyrimas parodė ir tai, kad daugelis verslininkų neturi sudarę savo įmonės verslo plano ir kol kas nesupranta jo būtinumo. Dėl to tokių įmonių veikla dažnai būna chaotiška, nes remiasi daugiau intuicija, o ne kvalifikuotai parengta programa. Dėl šios priežasties dažnai iškyla problemų, kurių būtų galima išvengti planuojant verslą. Verslo plano neturėjimas neretai priveda prie skaudžių pasekmių ir net įmonės žlugimo.

Įmonių strategija buvo planuojama įvairiai. Dažniausiai buvo panaudojamas įmonės darbuotojų patyrimas, kūrybinis ir intelektualinis potencialas, kitu atveju – pasitelkiami konsultantai, kurie, objektyviai įvertinę įmonės silpnąsias ir stipriąsias vietas, rengė verslo planą. Konsultantų paslaugomis dažniau naudojosi didesnės įmonės, mažų įmonių galimybės pasitelkti konsultantus buvo gana ribotas, todėl tik nedidelė dalis jų buvo parengusi verslo planus. Suprantama, kad pasitelkus konsultantus sutaupomas laikas, panaudojama patikima informacija, objektyviai įvertinama situacija, sumažėja rizika priimančią vieną ar kitą sprendimą, sukuriamas palankiausias veiklos modelis. Tačiau verslo paslaugos nepigios ir ne visi jomis įstengia pasinaudoti.

Tyrimo duomenimis, 1994 m. didžiausios kliūtys plėtojant verslą buvo nurodyta: apyvartinio kapitalo stygius (40,8%), finansinės sistemos nesklaidumai (37,6%), rinkos dydis (36,7%).

1995 m. tyrimas atskleidė ir kitas verslo plėtojimo kliūtis. Pirmiausia tai Vyriausybės nuostatos ir reguliavimas (71,2%) – verslininkai tikėjosi aiškios

vyriausybės verslo plėtojimo politikos ir efektyvesnės pagalbos. Kaip ir prieš metus, taip ir 1995 m., verslininkų nuomone, verslo plėtrą riboja nepakankama prekių ir paslaugų rinka (38,9%), apyvartinio kapitalo stygius (38,0%). Šios problemos buvo aktualios daugeliui verslo įmonių. Dauguma verslininkų manė, kad ir ateityje minėtos kliūtys bus rimtas verslo plėtros stabdis. Nors mažesnę, bet, verslininkų nuomone, geroką įtaką verslui daro darbuotojų požiūris į darbą, jų įgūdžiai, kvalifikacija ir profesinis lygis, investicinio kapitalo stygius, vadybos lygis, verslo informacijos nepakankamumas, muitinių darbo trūkumai ir kt.

Daugelio verslininkų nuomone, labai rimta verslo plėtros kliūtis – nusikalstamumas, kurio teisėsaugos organai nepajėgia kontroliuoti. Tuo metu kilus skandalui finansų sferoje, padidėjo finansinė rizika. Verslininkai turėjo nemažai problemų dėl importo ir eksporto taisyklių kaitos, mokesčių sistemos nepastovumo, muitinių darbo ir t. t.

VERSLAS DABARTINIAME ŽMONIŲ GYVENIME

1994–1995 m. atliekant tyrimą „Lietuvos šeima ir gimstamumas“, greta šeimos problemų buvo gvildinami verslo ir žmonių gyvenimo klausimai. Šis tyrimas buvo tarptautinio projekto „Gimstamumo ir šeimos tyrimai Europos šalyse“ dalis, kurią inicijavo ir organizavo Jungtinių Tautų organizacijos Europos ekonominės komisijos Gyventojų aktyvumo padalinys. 1989–1995 m. į šį projektą įsijungė 20 šalių. Projektas buvo atliekamas pagal vieningą metodologiją. Lietuvoje tyrimą atliko Lietuvos filosofijos ir sociologijos instituto Demografijos skyrius. Tyrimo atrankos dydis – 5000 respondentų: 3000 moterų ir 2000 vyrų. Respondentų amžius – 18–49 metų. Tyrimas atliktas daugiapakopės atrankos būdu [6: 5]. Susumavus rezultatus paaiškėjo, kad tarp respondentų buvo 11,2% verslininkų (V), 12,7% ketino pradėti verslauti (KV), 76,1% neketino keisti savo darbinės veiklos pobūdžio, t. y. neketino imtis verslo (NV).

Rinkos ekonomikos sąlygomis žmonėms atsirado galimybė laisvai keisti savo veiklos pobūdį – užsiimti verslu. Tačiau verslui pradėti reikalingos nemažos pradinės lėšos, kurias sukaupti dažnai būna sudėtinga.

Tyrimo duomenimis, apie 80% apklaustų verslininkų savo privačiai veiklai pradėti ir plėtoti naudojo santaupas, uždarbį, paveldėtą turtą. Šiek tiek daugiau kaip ketvirtis teigė, kad pinigus skolinosi iš giminių, bičiulių ir pan. Tuo tarpu banko paskolą galėjo gauti tik nedidelė dalis verslininkų – kas dešimtas apklausoje dalyvavęs verslininkas (1 lentelė).

Šaltiniai	V	KV
Santaupos	29,7	18,7
Banko kreditas	10,3	14,1
Skolinti pinigai iš giminių, draugų	26,3	38,3
Paveldėtas turtas	7,6	8,7
Uždirbtos lėšos	42,6	30,4

Apie 60% būsimųjų verslininkų nurodė, kad galbūt jiems pavyks sutaupyti verslui pradėti nuosavų lėšų, 14,1% tikėjosi gauti kreditą banke, 38,3% buvo nusiteikę lėšų skolintis iš privačių asmenų. Toks pradinių lėšų kaupimo kelias yra gana ilgas, sudėtingas, neefektyvus, nes atima daug laiko, susidaro konfliktinės situacijos tarp privačių skolintojų ir skolinkų, prasideda skolų „išmušinėjimas“ pasitelkus nusikalstamas struktūras ir pan. Visa tai komplikuoja verslo aplinką, užprogramuoja nepageidaujamas finansines, kriminogenines situacijas.

Daugelis verslininkų, ypač smulkių ir pradedančių, turi nemažai problemų ir dėl kitokių aplinkybių.

Tiek verslininkų, tiek ketinančių imtis privataus verslo nuomone, svarbiausia verslo plėtojimo kliūtis yra nepalanki mokesčių sistema, kuri dažnai gerokai riboja pajamas ir tolesnę verslo plėtotę. Be to, verslo plėtotę komplikuoja nusikalstamumo augimas, komercinė ir kitokia rizika. Pradedantys verslininkai turi problemų pasirinkdami tinkamą įmonės valdymo modelį, įsigydami gamybos priemones ir kt. Tyrimas atskleidė teigiamą esamų ir būsimųjų verslininkų bruožą: suvokimą, jog norint, kad verslas būtų efektyvus, jis turi būti grindžiamas žiniomis, o ne spėliojimais, intuicija.

Atkūrus nepriklausomybę Lietuvoje, sparčiai ėmė kurtis verslo įmonės. Didėjant įmonių skaičiui, gausėjo verslo vadovų, verslininkų ir apskritai su verslu susijusių žmonių, kurių sudėtis gana įvairi. Vieni į verslą atėjo daugiau, kiti mažiau pasirengę imtis šios veiklos. Dar ir dabar po dešimtmečio daugelis verslininkų pasigenda elementariausių verslo organizavimo, valdymo ir kitų žinių, stinga patirties. Dėl to, anot V. Gronsko, „kokios svarbios bebūtų verslininko įgimtoms savybėms, pačios savaime jos neužtikrina verslinės kūrybos sėkmės. Galima sakyti, jos yra tik dirva verslinei kūrybai, kurios derlius priklauso nuo kitų sąlygų bei jų sąveikos. Viena tų sąlygų – verslininko išsilavinimas ir specialios žinios. Jos plečia verslininko akiratį, tarsi pateikia jam didesnių galimybių „sąrašą“, taigi kartu plečia ir jo laisvo pasirinkimo rinkoje ribas, stiprina jo kokurencinį pajėgumą, padeda realizuoti kitus ekonominius verslo principus. Priešingai, specialių žinių, aprėpiančių visą verslinės kūrybos sferą, stoka kausto verslinę išradybą, riboja verslininko pasirinkimą bei galimą naudą“ [1: 89].

Tyrimo duomenimis, toks nemažos dalies būsimųjų verslininkų (26,2%) nusiteikimas – daug žadanti tendencija, kad verslo sferą papildys geriau teoriškai pasirengę ir išmanantys pasirinktą sritį žmonės (2 lentelė).

Kliūtys	V	KV
Nepalanki mokesčių sistema	51,8	32,5
Didelė rizika	15,6	11,9
Sunkumai apsirūpinant gamybos priemonėmis	11,5	10,5
Žinių, patyrimo stoka	11,2	26,2
Sunku gauti banko kreditą	3,8	10,5

Nuo to, kaip funkcionuoja verslas, kokias pajamas gauna verslininkai, jų samdomi darbuotojai, kiek žmonės uždirba ne verslo struktūrose, koks užimtumo lygis, priklauso šeimos materialinė padėtis, jos socialinė veikla, kultūrinės ir kitokios veiklos pasirinkimas. Suprantama, kad apibūdinti šeimos materialinę padėtį ne taip paprasta. Remdamiesi 1994–1995 m. atlikto tarptautinio tyrimo „Lietuvos šeima ir gimstamumas“ duomenimis tiek, kiek ši problema atsispindi šiame tyrime, pateiksime trijų tirtų respondentų grupių nuomonę apie finansinės šeimos padėties vertinimą [6].

Tyrimo duomenimis, tarp sunkiai gyvenančių santykiškai daugiausia buvo neketinančių imtis privataus verslo, t. y. keisti savo darbinės veiklos pobūdžio (33%) ir mažiausia – tarp verslininkų (9,7%). Ketinantys imtis privataus verslo buvo lyg tarpinė grandis tarp verslininkų ir neketinančių verslauti. Šie tyrimo duomenys rodo, kad verslininkų finansinė padėtis buvo kur kas geresnė negu kitų nagrinėjamų grupių. Santykiškai didesnei verslininkų daliai „pinigų užteko viskam“, palyginti su kitomis respondentų grupėmis (3 lentelė).

Norėdami labiau išryškinti gyventojų gyvenimo lygį, sudarėme skalę iš devynių pakopų laiptelių (1 – gyvena skurde, 2 – labai vargingai, 3 – vargingai, 4 – gyvena arti vidutinio lygio, 5 – vidutiniškas gyvenimo lygis, 6 – šiek tiek aukštesnis negu vidutinis, 7 – turtingas, 8 – labai turtingas, 9 – priklauso prie

Gyvenimo lygmuo	V	KV	NV
Gyvena sunkiai	9,7	21,3	33,0
Lėšų pakanka tik kasdieninėms išlaidoms	35,4	47,9	45,0
Pinigų trūksta tik brangiems daiktams	43,5	26,7	18,8
Pinigų užtenka viskam	11,2	3,7	2,7

turtingiausių žmonių) ir paprašėme kiekvieną respondentą pagal savo išvaizduojamą lygmenį prisiškirti kuriai nors pakopai. Buvo gautas toks respondentų pasiskirstymas.

Pereinant į rinkos ekonomiką, vyksta intensyvūs šeimų gyvenimo lygio pokyčiai. Daugelio šeimų materialinės sąlygos blogėja, o gerėja kol kas tik nedaugelio. Tyrimo duomenimis, dar iki 4–5 laiptelio save priskiriančio respondentų daugėjo, o toliau ėmė mažėti. Daugiausia respondentų save priskyrė 3–5 laipteliams, nuo 6 laiptelio jų sparčiai ėmė mažėti, o ant 9 laiptelio visose respondentų grupėse liko labai mažai.

Jeigu palyginsime visas tris respondentų grupes, tai pastebėsime kad ir šiuo atveju verslininkų gyvenimo lygis yra aukštesnis negu kitų nagrinėjamų grupių (4 lentelė). Dėl to reikėtų visokeriopa remti privatų verslą, skatinti žmonių iniciatyvą imtis savarankiškos veiklos, kuri jiems padėtų efektyviau spręsti šeimos materialines problemas.

siai tuo buvo įsitikinę ketinantys pradėti savo verslą, mažiausiai – patys verslininkai. Tačiau tik nedidelė dalis respondentų manė, kad daugiau šansų turi darbininkų, ūkininkų, mokslininkų ir kitų socialinių grupių vaikai.

Analizuojant „Lietuvos šeimos ir gimstamumo“ tyrimo duomenis paaiškėjo, kad dauguma respondentų manė, jog dabartinėmis sudėtingomis pereinamojo į rinkos ekonomiką sąlygomis „svarbiausia surasti gyvenimo prasmę ir tikslą“. Šiai nuostatai pritarė absoliuti dauguma (87,4%) respondentų: 88,1% verslininkų, 86,7% ketinančių pradėti ir 87,4% neketinančių pradėti verslą.

Šalies ūkio pertvarkymą lydintys procesai sukelia nedarbą, diferencijuoja žmonių pajamas, atsiranda daug vargstančių šeimų. Turiniai žmonių skirtumai dėl įvairių objektyvių ir subjektyvių priežasčių yra gana dideli, pajamų diferenciacija labai ryški. Didelė dalis visų grupių respondentų manė, jog „natūralu, kad vieni žmonės gyvena geriau, kiti blogiau, nes

4 lentelė. Respondentų gyvenimo lygis

Respondentų grupės	Gyvenimo lygio pakopos (laipteliai)									Neturėjo nuomonės
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Verslininkai	0,9	4,7	13,8	23,2	28,8	13,8	6,5	2,0	0,7	5,8
Ketinantys imtis verslo	2,4	7,6	18,9	28,7	25,2	9,5	2,2	0,6	0,5	4,3
Neketinantys imtis verslo	3,3	9,4	22,1	27,3	22,4	7,1	3,1	0,8	0,2	4,3

Materialinės padėties kitimo prognozės atskirose apklaustųjų grupėse taip pat gerokai skyrėsi. Mažiausiai optimizmo vertinant materialinės padėties pokyčių perspektyvas turi neketinantys imtis savo privataus verslo. Jie dėl savo materialinės padėties labiausiai linkę kaltinti valdžią. Tačiau daugiau nei penktadalis visų grupių respondentų dėl blogos materialinės padėties nekaltino arba nežinojo, kas dėl to kaltas. Tie, kurie tikisi materialinės padėties pagerėjimo, labiausiai pasikliauja savo jėgomis. Bendros situacijos šalyje pagerėjimo bei artimųjų pagalbos labiau tikisi neketinantys verslauti (5 lentelė).

Apie požiūrį į verslą iš dalies galima spręsti ir iš to, kaip respondentai vertino įvairių socialinių grupių vaikų šansus ko nors gyvenime pasiekti ateityje. Dauguma respondentų manė, kad verslininkų vaikams yra žymiai daugiau šansų gyvenime. Labiau-

nevienodi sugebėjimai, galimybės ir darbas“. Taip manė didelė dalis verslininkų (76,8%), mažiau būsimų-

5 lentelė. Ateities perspektyvos vertinimas

	V	KV	NV
Kaip kis materialinė padėtis ateityje?			
Pablogės	13,7	19,2	23,1
Nesikeis	24,3	24,6	31,0
Pagerės	36,2	34,9	23,4
Nežino ir neatsakė	25,8	21,3	22,5
Jeigu padėtis vargana ir dar blogės, kas dėl to kaltas?			
Pats	3,9	7,4	2,7
Kalta valdžia	71,1	65,3	73,5
Niekas, tokios aplinkybės	21,1	14,9	16,1
Nežino ir neatsakė	3,9	12,4	7,7
Jeigu padėtis pagerės, nuo ko tai priklausys?			
Nuo paties darbo ir iniciatyvos	86,1	68,2	55,3
Pagerės bendra situacija šalyje	9,0	17,3	27,1
Padės artimieji	2,0	7,7	11,5
Nežino ir neatsakė	2,9	6,8	6,1
Kieno vaikai turi daugiau šansų ką nors pasiekti?			
Verslininkų	44,2	51,7	47,9
Politikų	26,6	22,7	22,5
Vadovų	19,6	17,3	21,3
Kitų (darbininkų, ūkininkų, mokslininkų ir kt.)	9,6	8,6	8,3

jų verslininkų (68,2%) ir mažiausiai – neketinančių artimiausiu metu keisti savo darbinės veiklos pobūdžio (53,2%).

Viena būdingų rinkos ekonomikos nuostatų yra ta, kad „kiekvienas žmogus turi spręsti savo problemas, nesitikėdamas pagalbos iš kitur“. Su tuo sutiko 80,9% verslininkų, 78,4% ketinančių imtis savo verslo ir 77,3% neketinančių artimiausiu metu verslauti.

Suprantama, kad materialines gyvenimo sąlygas lemia pajamos, kurių dydis priklauso nuo daugelio aplinkybių: šalies ekonominės situacijos, valdžios ekonominės politikos, užimtumo lygio, dirbančiųjų kvalifikacijos ir daugelio kitų veiksnių. Šiuo metu vienu gyventojų pajamos sparčiai auga, o kiti be socialinės paramos, labdaros nesuduria galo su galu, gyvena skolon.

Apskritai tyrimo metu išryškėjo, kad vyresnio amžiaus žmonės gyvena žymiai blogiau, jie yra didesni pasimistai dėl savo prastos materialinės padėties, labiau linkę kaltinti valdžią, mažiausiai pasikliauja savo jėgomis. Tuo tarpu jaunimas (18–29 metų) tolerantiškiau žiūri į turtinę nelygybę, didesni optimistai, labiau linkę pasikliauti savo jėgomis [8: 156–160].

TYRIMAI RYTŲ LIETUVOJE

Kai kurie verslo plėtojimo klausimai buvo pradėti tyrinėti Rytų Lietuvos rajonuose. 1996–1997 m. vykdamas valstybinę programą „Atominė energetika ir aplinka“, buvo atliktas Ignalinos AE zonos (Ignalinos, Švenčionių, Utenos, Zarasų rajonų ir Visagino miesto) gyventojų gyvenimo ir veiklos sąlygų tyrimas. Jo pagrindiniai rezultatai atskleisti apie 300 puslapių apimties baigiamojoje ataskaitoje ir paskelbti straipsnių rinkinyje „Ignalinos AE: žmogaus gyvenimo ir veiklos sąlygos“ [10].

Ignalinos AE zona ir Visagino miestas yra ypatingas socialinis vienetas. Visuomenės ir tyrinėtojų dėmesys jam susijęs su galimais atominės elektrinės darbo sutrikimų padariniais, aplinkos užterštumo pavojais, verslo plėtojimo, kitataučių Visagino miesto gyventojų integracijos į Respublikos gyvenimą problemomis.

Ignalinos AE poveikio visuomeniniams-teritoriniams procesams tyrimus vykdė Lietuvos geografijos instituto, sociologinius – Lietuvos filosofijos ir sociologijos instituto Etnosociologijos skyriaus mokslininkai. Į šiuos tyrimus buvo įsijungę ir Latvijos Respublikos Daugpilio pedagoginio universiteto Latgalijos tyrimų instituto mokslininkai, nes žmogaus gyvenimo ir veiklos sąlygų situacija Ignalinos AE aplinkoje yra aktuali ne tik Lietuvos, bet ir kaimyninių šalių gyventojams.

Tyrimais buvo siekiama išryškinti, kiek Ignalinos AE veikia gamtinius ir visuomeninius procesus, šio poveikio mastą bei pobūdį, buvo analizuojamos vi-

šos ekonominės sistemos dalys: tiriamas poveikis gamybos veiksnių (darbo, kapitalo, žemės) ūkio struktūrai, verslo plėtotei, investiciniam patrauklumui, žmonių gyvenimui, jų veiklai ir t. t.

Lietuvos filosofijos ir sociologijos instituto mokslininkai apklausė 320 gyventojų Ignalinos, Utenos, Švenčionių, Zarasų rajonuose ir Visagino mieste, šio regiono žmonių gyvenimo ir veiklos sąlygas vertino 165 ekspertai (savivaldybių merai, jų pavaduotojai, administratoriai, skyrių vadovai, seniūnai, įvairių sričių specialistai).

Ekspertų ir respondentų nuomone, šiame regione verslas plėtojamas lėtai. Tam įtakos turi čia susiklosčiusios savitos žmonių gyvenimo ir veiklos sąlygos. Ryškiausia šio regiono ypatybė – atominė jėgainė su savo specifine aplinka, savitu energetikų miestu Visaginu. Šio objekto įtaka regiono ūkiui, kultūrai, socialinei krašto raidai prieštaringa. Kol nėra alternatyvių energetikos išteklių, Ignalinos AE yra pagrindinė elektros energijos tiekėja, be kurios šalies ūkis negalėtų normaliai funkcionuoti. Tačiau po Černobylio tragedijos vis dar abejojama dėl jėgainės saugumo.

Kad ir kaip būtų sprendžiama Ignalinos AE ateitis (būtų uždarytas vienas ar abu blokai, toliau eksploatuojama, statomi vakarietiško tipo reaktoriai), regione ir toliau gyvens žmonės. Sociologinių tyrimų duomenimis, 76% gyventojų nesirengia keisti gyvenamosios vietos. Dėl to daugelis šio regiono gyventojų susirūpinę, kad ne tik nepasikartotų Černobylio tragedija, bet ir neištiktų Didžiasalio likimas, kai uždarius keramikos įmonę ir nepasirūpinus žmonių darbu miestelis tapo „vaiduokliu“, asocialia gyvenvietė. Susidarytų dar keblesnė situacija, jeigu numačius likviduoti jėgainę iš anksto nebūtų tinkamai pasirūpinta Visagino miesto gyventojų aprūpinimu darbu, jų integracija į šalies ekonominį ir kultūrinį gyvenimą, nes čia gyvena daugiau kaip 30 tūkst. gyventojų. Šiam miestui tapus „miestu vaiduokliu“, sunku prognozuoti tokios situacijos pasekmes ne tik regionui, bet ir visai šaliai.

Šiame regione atlikti sociologiniai tyrimai išryškino ir kai kuriuos kitus specifinius bruožus ir problemas. Juos lėmė nebūdingo Rytų Aukštaitijai objekto atsiradimas. Specifinius bruožus ir problemas lėmė šio objekto (Ignalinos AE) dydis, paskirtis, infrastruktūros funkcionavimas, tam tikras psichologinis diskomfortas ir pan. Čia padidėjęs dėmesys, netikrumas, nerimas, susijęs su galimais Ignalinos AE darbo sutrikimais ir jo padariniais, aplinkos užterštumo pavojais, įvairiataučio Visagino miesto gyventojų integracijos į šalies gyvenimą ypatumais ir daugeliu kitų problemų [11: 287].

Šio regiono gyventojai, dalyvavę apklausoje, taip pat savivaldybių ir seniūnijų vadovai nurodė, jog čia galėtų plėtotis turizmo verslas jau vien dėl to, kad

šiose apylinkėse pakankamai daug švarių vandens telkinių, nepakartojamas gamtovaizdis, gausu architektūros ir kitokių paminklų, geras susisiekimas geležinkeliu, autostradomis, čia gyvena svetingi, darbštūs, nuoširdūs žmonės. Plėtojant agroturizmą, didėjant savų ir užsienio turistų ir poilsiautojų skaičiui, atsirastų naujų darbo vietų, pagerėtų užimtumas, mažėtų bedarbystė, padidėtų pajamos, ypač kaimo gyventojų, kurie šiuo metu yra labiausiai skriaudžiami. Agroturizmo plėtojimas gerokai galėtų skatinti įvairių žemės ūkio šakų augimą, ekologiškai švarių maisto produktų gamybą, amatų, paslaugų pėtotę kaime.

Nors Ignalinos AE zona turi išskirtinį poilsio ir turizmo potencialą, tačiau realiai tuo ne visuomet gali pasinaudoti ne tik zonos administraciniai vienetai, bet ir gyventojai, todėl patiria ekonominių nuostolių, nes atsiradus atominei elektrinei čia labai sumažėjo poilsiautojų ir turistų. Šio regiono gyventojai, jų nekilnojamojo turto (žemės, miško, pastatų) paveldėtojai parduoda savo turtą už mažesnę kainą nei tokiais pačiomis sąlygomis kitose Lietuvos vietovėse [12: 71].

Tiek šalyje, tiek šiame regione verslas susiduria ir su kitokiais sunkumais. Pirmiausia – investicijų stoka, bankų nesuinteresuotumas remti smulkų ir vidutinį verslą, aukšta palūkanų norma, didelis nusikalstamumas, mokesčių sistemos netobulumas ir kt.

1999–2000 m. buvo pradėti toliau tirti Rytų Lietuvos socialinės ir ekonominės raidos ypatumai. Šis tyrimas aprėpė didelę teritorijos dalį: Ignalinos, Molėtų, Šalčininkų, Širvintų, Švenčionėlių, Trakų, Utenos, Varėnos, Vilniaus, Zarasų rajonus ir Visagino miestą. Čia buvo apklausta 532 šio krašto gyventojai ir 181 ekspertas. 2000 m. buvo apklausti ir 98 Kazlų Rūdos savivaldybės gyventojai. Nors šis Rytų Lietuvos krašto socialinės ir ekonominės raidos ypatumų tyrimas dar tik pradedamas analizuoti, bet kai kurios tendencijos pastebimos.

Rytų Lietuvoje stambiausias miestas yra Lietuvos sostinė Vilnius. Ši šalies dalis su Vilniumi pagal indėlį kuriant bendrąjį vidinį produktą, užsienio investicijas ir kitus rodiklius užima ryškia vietą [9]. Šiame krašte yra stambiausias šalies energetinis objektas – Ignalinos AE. Vilniuje sutelkta ne tik didelis verslo ir pramonės įmonių potencialas, bet ir pagrindinės šalies kultūros įstaigos. Rytų Lietuvoje didžiausias miškingumas, vaizdingiausias krašto teritorijos paskelbtos nacionaliniais ir regioniniais parkais. Čia patraukliausi nacionaliniai parkai: Aukštaitijos, Dzūkijos, Trakų istorinis, kuriuose ypač populiarius vandens turizmas. Krašte tyvuliuoja daugiau kaip pusė Lietuvos ežerų, iš kurių didžiausias Drūkšių ir giliausias Tauragnas. Vilniaus rajone yra aukščiausia Lietuvos vieta Medininkų aukštuma, kurioje stūkso 294 metrų virš jūros lygio iškilęs Juozapinės kalnas, netoli Vilniaus – geografinis Europos centras, kuria-

me įkurtas skulptūrų parkas, Zarasų rajone puikuoja seniausias Europoje Stelmužės ažuolas.

Vaizdingos Rytų Lietuvos krašto teritorijos su etnografiniais kaimais, vienkiemiais, kultūros ir gamtos paminklais, Vilnius su įvairių amžių ir architektūros stilių skirtingos paskirties statiniais galėtų pritraukti daug turistų ir poilsiautojų, dėl to būtų galima plėtoti turizmą ir agroturizmą. Šalia kitų verslų poilsio ir turizmo verslo organizavimas galėtų atnešti didelę naudą valstybei ir žmonėms. Dabartinėje sudėtingoje ir nelengvoje šalies ekonominėje situacijoje ypač svarbu skatinti turizmo verslą, atnešantį pajamas (ypač valiutines) greičiausiu keliu.

Agroturizmo ir kitų netradicinių verslų plėtotė Rytų Lietuvos kaime yra aktuali problema, nes, įsigalint rinkos santykiams žemės ūkyje ir norint išsaugoti bei sukurti papildomas darbo vietas ir gauti pelno, būtina užsiimti naujas rinkas kuriančiais verslais. Juo labiau kad Rytų Lietuvos krašte negausu žemės gelmių turtų, žemė ne visur derlinga. Tačiau čia gausu miškų, vandens telkinių, mėgstantiems pastovesnei ramesnei poilsį – puikios sąlygos. Plėtojantis turizmui, susidarytų prielaidos pradėti ir kitus netradicinius verslus kaime: ekologiškai švarių žemės ūkio produktų gamybą, vaistažolių ir prieskoninių augalų, grybų, retų rūšių uogų, vaisių auginimą, kaimo turizmą ir paslaugų plėtotę. Alternatyvi žemės ūkio veikla – maitinimo organizavimas, maisto produktų ruošimas, kaimo verslai ir amatai.

IŠVADOS

Nors šalies ūkio planuose numatoma skatinti ir plėtoti verslą, ypač smulkųjį ir vidutinį, bet realybė dažniausiai skiriasi nuo pažadų. Kaip rodo tyrimai, sąlygos verslams netenkina verslininkų. Lyginant tyrimų duomenis matyti, kad Lietuvoje verslininkus labiausiai slegia produkcijos ir paslaugų didinimo, produkcijos bei paslaugų realizavimo sunkumai ir kliūtys.

Dėl to norint realiai remti verslą (ypač smulkųjį ir vidutinį), būtini kardinalūs Vyriausybės ir savivaldybių veiksmai. Apie tai liudija verslo vadovų ir kitų visuomenės sluoksnių išsakyta nuomonė per apklausas, kad esama mokesčių sistema, įstatymų painumas ir nepastovumas, nusikalstatumo augimas, nuolatinis valdžios kišimasis į rinką nepagerina verslo padėties, o priešingai, dažniausiai žlugdo bet kokią verslo iniciatyvą. Dėl to įmonės masiškai bankrutuoja, daugėja bedarbių, stiprėja socialinė įtampa. Verslą reguliuojančių institucijų gausėjimas neduoda realios naudos. Todėl vietoj besaikio administravimo būtina nuosekli verslą skatinanti veiksminga valdžios politika.

Tačiau nepaisant daugybės sunkumų, kliūčių bei problemų, savo padėtį ir ateities perspektyvas opti-

mistiškiausiai vertina verslininkai bei jauni žmonės. Jie labiau pasikliauja savo jėgomis negu vyresnio amžiaus žmonės.

Dabartinė nelengva šalies ekonominė padėtis daugeliui šeimų kelia nemažai rūpesčių. Tačiau rinkos ekonomikos sąlygomis nėra vietos iliuzijoms, reikia daugiau pasikliauti savo jėgomis ir išmone. Suprantama, kad to nepakanka: būtina, kad visų pakopų valdžios institucijos sudarytų normalias sąlygas verslui plėtotis, patiems žmonėms turėti didesnes galimybes pasirinkti tokią veiklos sritį, kuri geriausiai užtikrintų jų pragyvenimą.

Nors rinka suteikia dideles galimybes laisvai pradėti ir plėtoti pasirinktą verslą, bet verslininkystės sėkmę dažniausiai lemia, be kitų veiksnių, pačių verslininkų ir jų verslą ateinančių žmonių kvalifikacija, kompetencija, sumanumas ir išradingumas, išvalgumas, kruopštus darbas ir iniciatyva, ryžtas įveikti kliūtis bei sunkumus ir dirbti pelningai.

Atlikti tyrimai ir kai kurios išvados toli gražu neišsemia verslo plėtojimo problemos sudėtingumo. Paaiškėjo, kad būtini detalesni, kryptingesni tyrimai.

Gauta
2001 03 21

Literatūra

1. Gronskas V. *Verslas, pseudoverslas ir antiverslas*. Kaunas, 1995.
2. Stačiokas R. Verslininkystė – tai mokslas ir menas. *Aljansas*. 1995. Nr. 5.
3. Kličius A. Vadovai apie savo verslą. *Aljansas*. 1995. Nr. 1.
4. Gronskas V. *Verslo ekonomika*. Kaunas, 1993.
5. Kličius A. Ir versle, ir gyvenime pasikliauk savo jėgomis. *Aljansas*. 1997. Nr. 4.
6. *Šeima ir gimstamumas Lietuvoje*. Ats. red. V. Stankūnienė. Vilnius: LFSI, 1997.
7. *Smulkus ir vidutinis verslas Lietuvoje. Įmonių apklausos rezultatai*. Vilnius: SQW, ECOFIN, FSTJ, 1995.
8. *Vertybės permainų metais*. Ats. red. A. Mitrikas. Vilnius: LFSI, 1999.

9. *Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 2000*. Vilnius: JTVP, 2000.
10. *Ignalinos AE: žmogaus gyvenimo ir veiklos sąlygos*. Ats. red. A. Čiužas. Vilnius: LFSI, 1998.
11. Kličius A. Dėl Ignalinos AE poveikio aplinkai. *Sociologija: praeitis ir dabartis. Mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga*. Kaunas: Technologija, 1999.
12. Marčinskas A. Teritorinio valdymo ypatumai padidintos rizikos zonoje. *Ignalinos AE: žmogaus gyvenimo ir veiklos sąlygos*. Vilnius: LFSI, 1998.

Antanas Kličius

THE DEVELOPMENT OF BUSINES: WINDINGS AND PROBLEMS

S u m m a r y

The article presents a survey of business development. The survey of small and medium enterprises (SME) was carried out in Lithuania at the beginning of 1994 and 1995. The purpose of business survey was to get information from the businessmen and population about business situation, difficulties, obstacles and problems of its development.

The survey showed that in spite of difficulties small enterprises in Lithuania developed rapidly and local entrepreneurs and managers gained much experience from trade and others activities. They understand the need of business planning and many of them approve the possible founding of a SME development agency.

Smaller firms and newly started businesses found new opportunities, developed these opportunities and, in doing so, created further possibilities for the future. But, while some firms were able to grow, many others faced difficult market conditions and lacked the experience to develop further.

Success of small and medium enterprises depends on the stability of business rules, taxes, new foreign investments, development and adoption of new technologies, as well as on the development and exploitation of new market opportunities.

The trends of business development proposed by businessmen and other inhabitants are presented and the role of business in the people's life is discussed as well.